

„Nemes felsőszelényi Szelényi úr Pest–Pilis–Solt vármegyéknek nemes összege előtt, szerfölött súlyos és panaszos tiltakozásnak, ellentmondásnak és eltiltásnak esetét jelentette be. A jelen és a nemrég múlt napokban Rákoscscaba falu lakói és tulajdonosai – mely község Pest vármegyében fekszik – nem tudni mely meggondolatlan és alávaló indoktól vezetettve, maguk között nagyobb összegű összegyűjtött pénzzel megvesztegetvén, mind a budai (török) nagyvezért, mind a többi pesti török vezetőket és tisztviselőket, a keresztény névnek legiszonyatosabb ellenségét, a törököt hívták és vezették csapatokban és rajokban a tiltakozó úr (Szelényi János) területére, melyet Keresztúrnak neveznek, mely ugyancsak Pest vármegyében, mellette fekszik (ti. Rákoscscabának) és itt semmibeveve a hazai jognak erejét és saját keresztény hatóságának tekintélyét és ítélkezését, nem borzadtak el attól, hogy a fentebb említett Keresztúr falu területének bizonyos, sőt igen nagy részét, az ugyancsak fentebb említett török karhatalmi segítséggel elvegyék és az előbb említett Csabához csatolják és bizonyos határköveket és határvonalakat ugyanazon törököknek utasítására ők maguk kiszedjék, s így a tiltakozó urat és keresztúri allattvalóit minden jog és méltányosság ellenére súlyosan meg ne károsítsák.”

„És ezt az előbbi módon elfoglalt területrészt, az előbb említett török segítséggel jelenleg is kezükben tartják. Ama tiltakozó úr összes ottani keresztúri allattvalóinak terményét, mely ott nőtt, erőszakosan lekaszálták és így ezt a területet teljesen a maguk részére követelve, jelenleg is a kezükben tartják. E tiltakozás megtétele alkalmából a fent említett tiltakozó úr, a nemes vármegyénél aláatosan esedezik, miszerint ugyanaz a nemes vármegye saját bírói illetékességének megvetése miatt, az említett csabai lakosokat szigorúan megfenyíteni, s azok ellen méltó büntetést – mely másoknak is például szolgáljon – kiszabni méltóztatssék. Nem kevésbé akarja a tiltakozó úr, hogy saját jogaiban kárt szenvedjen, azért ünnepelesen ellentmond a fentemlített török határkizigazításnak, eltulajdonításnak és az ő keresztúri falubeli területe Csabához való csatolásának. Eltiltja nevezett csabaiakat és bármely más erőszakosan eljárókat a teljes használatától és eltulajdonításától és pedig nyájaik, s bármely ott található javaik elvesztésének terhe mellett, s egyúttal az erőszakoskodóknak elfogatása terhével. Azonfelül az összes fentebbi esetről illetékes formában, bizonyosságlevél kiállítását kéri.

E panasz további sorsa ismeretlen, a Pest megyei Levéltárban legalábbis nincs nyoma ennek. Valószínű, hogy a törökök kiűzése után, amikor Pest vármegye magisztrátusa már Pesten folytatta munkáját, Szelényi János már nem élt, a keresztúri kárvallottak is szétszéledtek és így nem volt többé panaszos, sem bíró!

Dr. Bartók Albert

A gerényi templom

Kárpátalján, az Ungvárral maholnap teljesen egybeépülő Gerény (Horjány) faluban található egyik igen érdekes építészeti emlékünknél, a falu egykori katolikus temploma. A templom szentélye eredetileg önálló kerektemplom volt, annak is egy ritka, Európában egyedül hazánk Árpád-kori építészetében előforduló típusa.

Hogy a gerényi templomot építészeti emlékeink megfelelő polcára helyezzük, röviden tekintsük át a kerektemplomok, rotundák európai megjelenését. Kontinensünkön abban a területsávban a leggyakoribb az előfordulásuk, amely az Adriától a Keleti tengerig húzódik, és számuk ezen belül is hozzávetőlegesen az egykori Magyarország területén a legnagyobb.

Előzményeik, rendeltetésük területenként és időben jelentősen eltér egymástól. A hazai szakirodalomban mindmáig a legteljesebb összefoglalást adó *Gervers-Molnár Vera* felsorakoztatja azokat a különféle funkciókat, előképeket, amelyeket a Dalmát tengerparttól Dániáig, Bizáncból a német fejedelemségekig húzódó terület rokon emlékei mutatnak.¹ A kerektemplomok Dalmáciában önálló templomokként működtek, Ausztriában túlnyomórészt kétszintes csontházak – karnerek – találhatóak, míg a cseh-morva és lengyel területe-

¹ *Gervers-Molnár Vera*: A középkori Magyarország rotundái (Művészettörténeti füzetek 4. Akadémiai Kiadó, Bp. 1972.)

0 10m A rotunda alaprajza és metszete a későbbi átépítésekkel (V. Zalozičky után)

tek kerektemplomai nagyrészt várak területére esnek, ebből következtethetően várkápolnák lehettek. A magyar emlékek túlnyomó többsége önálló templom – közösségi célú szakrális építmény – volt.

Csemegi József figyelt fel elsőként arra az alapvető hasonlóságra, melyet három magyarországi rotunda – a kiszombori, a karcsai és a gerényi – alaprajza, szerkezete és építéstechnikája mutat.²

Kiszombor (Csongrád megye), Karcsa (Borsod-Abaúj-Zemplén megye) és Gerény (Ung megyei Horjány, Szovjetunió) kerektemplomai ugyanis hatkaréjosak: kívülről kör alaprajzúak, belsejükben pedig hat boltozott, félköríves fülke van kialakítva. Ennek előképeit igen messze, a Kárpátokon túl találjuk.

A karéjos és fülkés körterek típusa már a késő római építészetben kialakult. Ezt átvette az ókeresztény építészet, főként négy- és nyolckaréjos változatban, erre sok példa található. Hatszögre szerkesztett centrális építmények azonban az ókorban csaknem ismeretlenek és a késő antik építészetben is elég ritkák. A Kiszombor–Karcsa–Gerény csoport határozottan elkülönül az ország és egész Európa körtemplomaitól, feltehetően egy építőműhely termékei.

Mindhárom téglából épült, a középtér hatszögletes, tamburos kupolában folytatódik. Méreteik is igen hasonlóak, a kiszombori rotunda külső átmérője 9,50 m, a karcsaié 8 m, a gerényié 8,50 m. A kiszombori épülhetett a legkorábban, 1020–1050 táján. Díszítései a leggazdagabbak, alaprajza a legszabályosabb. Kupolája feltehetően a XIII. században elpusztult. A karcsai templomon a díszítőmotívumok már letisztultabbak, egyszerűbbek, feltehetően a XI. század közepén épült.

Míg ezt a kettőt könnyen megtekinthetjük, a gerényi templomhoz már körülményesebben lehet eljutni, de az utazási irodáink által szervezett 4–5 napos Ungvár–Munkács-utazások bevezetése óta már ez sem gond. A gerényi rotunda épülhetett a három közül legkésőbb, feltehetően a XI. század második felében. Egyben ez az egyetlen, amelynek kupolája épségben maradt, így ennek alapján következtethetünk a másik kettő eredeti kupolakialakítására is. A díszítőelemek ezen már csaknem teljesen eltűntek, a fülkék belső fala egészen sima. Külseje is egyszerű, csupán kupoladobja fejeződik be szépen mintázott, farkasfogas párkánnyal. Falazata a másik két templomhoz hasonlóan téglából készült, falvastagsága 2–2,5 m.

E templomokat szemlélve felvetődik a kérdés, mi készítette az építőket a hatszögre szerkesztett templomok felépítésére? Feltételezhetjük-e, hogy e sajátos forma felelt meg legjobban a szertartás levezetésében és így gondolhatunk-e arra, hogy ezekben a templo-

²Csemegi József: Közép-Európa román kori centrális templomainak építészettörténeti kérdései (Építész- és közlekedéstudományi közlemények IV. 3. szám, Bp. 1960.)

mokban a ma ismert vallások előtti, mai értelemben pogány vagy félpogánynak nevezhető rítusok játszódtak le? Csemegi József feltevése szerint a hatszöges térkompozíciók eredendően meghatározott eszmei tartalom kifejezésére szolgáltak. Fejtegetéseit a hexogramm ősi asztrálszimbólumából vezeti le, amely Mezopotámiai eredetű, a hatos számnak, valamint a hatszögnek a sajátosságait mágikus jelleggel értelmezve, általános bajelhárító jelképként szolgált. (Legismertebb formája a Dávid-pajzs.) A kora középkor keleti templomainak meglehetősen elterjedt alaprajzszervezési formája. A babonás közhit a sötét démoni erők, a rontó hatalmak távol tartásának céljából használta fel. Lehetséges, hogy a gyülekezet e babonás jel közepén érezte magát biztonságban a gonosz hatalmaktól. A hatszög gonoszűző erejébe vetett hitet a körbe szerkesztett hatszirmú virág képében hazánk területén temetkezési kultúránkban, fejfákra faragott jelek formájában is megtaláljuk.

A gerényi kerektemplom nyugati oldalához a XIV. században gótikus hajót építettek, mely diadalívvá csatlakozik a kerektemplomhoz, ami így a templom apszisává alakult. Ahogy az eredeti kerektemplom építéséről, úgy e bővítésről sem maradtak írásos emlékek. Érdekes, hogy míg a karcsai templom bővítésekor igen tetszetős hajót építettek a kerektemplomhoz, addig a gerényi templom gótikus bővítése az eredeti résznél feltűnően egyszerűbb, primitívebb megoldású annak ellenére, hogy minél később épült, annál fejlettebb építési kultúrát feltételezhetnénk. Kicsiny huszártornya valószínűleg még későbbi ráépítés.

Arról már okleveles említés történik, hogy *Károly Róbert* az egész ungvári dominiumot a *Druget*-grófoknak ajándékozta, ők voltak megrendelői a templom ma is gyönyörködtető freskóinak. Színviláguk hideg, túlsúlyban vannak a kék, lilás-rózsaszín, világoszöld és türkiz színek. Különösen szép az „Út a Golgotára”, „Krisztus Pilátus előtt” és a „Keresztrefeszítés”. Lírikus hangulatú az „Agyali üdvözet” és a „Menekülés Egyiptomba”. A freskók ugyan megrongálódtak az idők folyamán, de ma is szépek.

A templom szervezeteleg az ungvári Művészeti Múzeumhoz tartozik, s egész nap megtekinthető. Sajnos az utazási irodák által szervezett Ungvár–Munkács utazások programjában meglátogatása nem szerepel, de az ungvári szabad program ideje alatt jut idő a felkeresésére. Helyi buszjáratok az ungvári „Vosszoszdinenija” térről 10 percnél tovább indulnak Gerénybe.

Dékány Tibor

